

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Матвіїва Романа Богдановича «Вплив домішок на оптико-електронні параметри діелектричних кристалів групи сульфатів», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 105 «Прикладна фізика та наноматеріали»

Актуальність теми досліджень.

Останнім часом діелектричні кристали широко використовують для дослідження процесів передавання, зберігання, оброблення та відтворення інформації. Використання цих кристалів ґрунтується, переважно, на їхній анізотропії і пов'язаних з нею низці властивостей, що не проявляються в ізотропних кристалічних чи аморфних середовищах. З метою розширення та покращення умов використання даних матеріалів необхідно вміти прогнозувати їх поведінку в екстремальних умовах, модифікувати фізичні властивості або створювати нові матеріали з наперед заданими специфічними характеристиками.

Одним із найдієвіших методів зміни оптико-електронних властивостей кристалів є введення різних домішок заміщення. Останнім часом з цією метою використовують йони перехідних металів, оскільки вони є одними із традиційних активаторів для вивчення спектральних і радіаційних властивостей кристалів. Введення таких домішок дозволяє встановити можливості розширення областей практичного застосування кристалів (наприклад, розширення температурної і спектральної області існування ізотропних станів) у ролі кристалооптичних датчиків.

Дисертаційна робота Матвіїва Р. Б. присвячена експериментальному та теоретичному дослідженню оптико-електронних параметрів кристалів сульфату калію з домішками іонів міді у концентраціях 1,7 та 3%, які є типовими представниками діелектричних кристалів групи A_2BX_4 .

Враховуючи новизну результатів, їх значення для дослідження впливу введення домішок перехідних металів, зокрема іонів міді, в кристали сульфату калію на їхні спектральні, температурні, баричні залежності та електронну структуру а також можливості практичного використання досліджуваних кристалів у кристалооптичних датчиках температури й тиску вважаю, що тема досліджень є **актуальною**.

Дисертаційна робота Матвіїва Р. Б. виконана у відповідності до державних наукових програм:

- «Нові матеріали функціональної електроніки на основі напівпровідникових та діелектричних кристалів груп A₄BX₆ та A₂BX₄ (№ д. р. 0117U001231) (2017-2019 рр.);
- «Трансформація оптико-електронних параметрів і структура нових кристалічних матеріалів для сенсорної техніки та оптоелектроніки» (№ д. р. 0120U102320) (2020- 2022 рр.);
- гранту Національного фонду досліджень України 2020.02/0211 «Експериментально-теоретичне вивчення і прогнозування фотопружних властивостей кристалічних матеріалів для пристроїв керування електромагнітним випромінюванням» (підтримка досліджень відомих та молодих вчених) (2020-2022 рр).

Структура дисертації.

Дисертаційну роботу написано згідно з вимогами до оформлення такого плану робіт. Дисертація містить анотацію, вступ, п'ять розділів, висновки та список використаних джерел. Розділи добре структуровані, в завершенні кожного з них містяться висновки. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 158 сторінок, містить 76 рисунків, 8 таблиць, 135 бібліографічних посилань.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано мету і завдання роботи, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, а також особистий внесок здобувача. Наведено зв'язок дисертаційної роботи з науковими темами та планами, дані про апробацію та кількість публікацій автора за темою дисертації.

Перший розділ присвячений огляду літературних даних щодо кристалічної структури нелегованих кристалів K₂SO₄ та показано можливість їхнього існування у α- та β- модифікаціях. Особлива увага приділена аналізу оптико-спектральних властивостей кристалів сульфиду кадмію легуваних йонами перехідних металів, зокрема результатам досліджень люмінесцентних та електричних властивостей у широкому температурному діапазоні, що охоплює точку фазового переходу.

Оцінюючи оригінальні розділи слід зазначити, що експерименти в роботі були добре сплановані та проведені системно.

Другий розділ містить опис методики вирощування кристалів K₂SO₄ з домішками іонів Cu²⁺ у концентраціях 1,7 та 3,0 % з водного розчину методом повільного випаровування розчинника, орієнтації зразків та їх підготовки до

проведення вимірювань, а також дослідження їх кристалічної структури методом дифракції X-променів.

Тут також описано експериментальні методики дослідження температурно-спектральних залежностей показників заломлення, двозаломлення, п'єзооптичних властивостей, лінійного розширення кристалів, наведено особливості експериментального дослідження X-фотоелектронних та X-емісійних спектрів кристалів.

У цьому ж розділі описано методику теоретичного вивчення електронної структури кристалів у рамках теорії функціоналу густини та особливості вивчення фазових переходів у кристалах за допомогою методу диференціального термічного аналізу (ДТА).

У **третьому** розділі наведено результати визначення кристалічної структури домішкових кристалів K_2SO_4 , яку можна розглядати як результат кратного (два атоми калію на один атом міді) гетеровалентного заміщення атомів $2K^+$ на Cu^{2+} та укладання колон з тетраедрів SO_4^{2-} вздовж напрямку $[0\ Y\ 0]$. З'ясовано, що атоми міді знаходяться на межі тетраедричних та октаедричних порожнин другого координаційного оточення (ДКО), вони наближені до ребра нижнього тетраедра, а з верхніми тетраедрами мають послаблені зв'язки, що зумовлює простір для теплових коливань і можливість пересування вздовж ланцюгів з атомів металічних компонент.

Досліджено спектральні залежності за кімнатної температури рефрактивних параметрів (показник заломлення, двозаломлення) кристалів K_2SO_4 з домішками іонів Cu^{2+} . Встановлено, що введення домішки приводить до зменшення n_i для трьох кристалофізичних напрямків з максимальною зміною $2,5 \times 10^{-3}$ відносно кристалів без домішок.

За результатами досліджень виявлено, що введення домішки спричиняє зміщення положення центрів ультрафіолетових осциляторів λ_{01} в довгохвильову ділянку спектру, зменшення величин рефракції зв'язків та електронної поляризованості відносно нелегованих кристалів, а також суттєву зміну величини стрибка під час фазового переходу (ФП) та зміщення точки ФП у бік нижчих температур.

У **четвертому** розділі наведено теоретичні розрахунки зонно-енергетичної структури в рамках теорії функціоналу густини з використанням функціоналу GGA-PBE, густини електронних станів та оптичних властивостей кристалів K_2SO_4 з домішкою іонів міді Cu^{2+} концентрацією 3,0 %. Виявлено п'ять локалізованих рівнів у забороненій зоні, що відповідають d-електронним станам домішкових іонів Cu^{2+} , які знаходяться в діапазоні енергій 1,06-1,8 eV і в

тетраедричному оточенні d-рівні електронів розщеплюються на два e та t_2 енергетичні рівні. Рівень e є подвійно виродженим, тоді як t_2 - потрійно виродженим енергетичним рівнем, який знаходиться вище рівня e по енергетичній шкалі.

Показано, що теоретичні результати добре узгоджуються із експериментально отриманими результатами X-променевого фотоелектронного та емісійного спектрів досліджуваних зразків. Виявлено, що введення домішки іонів Cu^{2+} не приводить до істотних змін у формі XPS спектра остовних електронів, розподілі енергії валентних електронів та енергіях зв'язку остовних електронів, що можна пояснити малою кількістю домішки іонів міді у кристалі. Виявлено, що за довжини хвилі $\lambda = 360$ нм, має місце перетин двох дисперсійних кривих, що не спостерігається на експерименті і може бути пояснене нехтуванням ІЧ-поглинання кристала.

У п'ятому розділі досліджено вплив одновісних тисків вздовж головних кристалофізичних напрямків на спектральні залежності двопротенезаломлення $\Delta n_i(\lambda)$ кристалів K_2SO_4 з домішкою іонів міді. Досліджено комбіновані π_{im}^0 і абсолютні п'єзооптичні коефіцієнти π_{im} кристалів досліджуваних зразків і встановлено їх незначне зменшення ($\Delta \pi_{im}^0 \sim 6 \dots 8 \cdot \text{Бр}$) у порівнянні з нелегованими кристалами сульфату калію, що свідчить про збільшення механічної жорсткості домішкових кристалів. Встановлено, що введення домішки іонів Cu^{2+} спричиняє виникнення ізотропних точок за температур $T = 612$ К ($\Delta n_y = 0$, ІТ I) і $T = 689$ К ($\Delta n_x = 0$, ІТ II), котрі зміщені в бік нижчих температур відносно нелегованих кристалів.

У цьому ж розділі проведено оцінку акустооптичної ефективності домішкового кристала сульфату калію та показано, що максимальні значення коефіцієнта акустооптичної взаємодії M_2 є дуже високими, що дозволяє використовувати кристали сульфату калію для акустооптичної модуляції ультрафіолетового випромінювання.

На основі отриманих експериментальних результатів запропоновано використовувати кристал $\text{K}_{1.75}[\text{NH}_4]_{0.25}\text{SO}_4$ у якості термочутливого елемента, що дозволяє розширити діапазон вимірювань температури до 290-700 К. У якості п'єзочутливого елемента запропоновано використовувати кристал $(\text{NH}_4)_2\text{BeF}_4$, що дає можливість використання лампи білого світла як джерела випромінювання.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих в дисертації.

Обґрунтованість та достовірність результатів дисертаційної роботи визначається використанням апробованих експериментальних методів дослідження та теоретичних підходів для пояснення експериментальних результатів, а також узгодженням експериментальних даних із результатами теоретичних розрахунків. Основні висновки та положення, сформульовані в дисертації, є достатньо переконливими, науково обґрунтованими та логічно витікають з отриманих результатів. Рукопис дисертації написаний з використанням адекватної фахової термінології.

Достовірність висновків також підтверджується апробацією роботи на міжнародних наукових конференціях та семінарах. За темою дисертації підготовлено 14 публікацій: 5 статей, з яких 3 опубліковані у фахових наукових журналах, що індексуються у наукових базах Scopus та Web of Science Core Collection, 2 патенти на корисну модель та 7 тез доповідей у збірках матеріалів наукових конференцій. На основі аналізу обсягу і змісту публікацій Матвіїва Р. Б. можна стверджувати, що вони цілком відображають результати дисертації. В розділах детально описані усі результати проведених досліджень, необхідних для розкриття теми дисертації, досягнення її мети й обґрунтування наукової новизни. Загальні висновки роботи підтверджують, що всі поставлені в дослідженні завдання виконані. Дисертаційна робота і опубліковані за її результатами наукові праці в повній мірі відповідають вимогам академічної доброчесності.

Основні результати та їх наукова новизна

Не викликає жодних сумнівів наукова новизна опонованої дисертації, яка полягає насамперед у тому, що вперше:

1. За допомогою методу повільного випаровування з водного розчину синтезовано кристали сульфату калію із домішками іонів міді у концентраціях 1,7 та 3%. Досліджено структуру синтезованих кристалів за допомогою рентгеноструктурного аналізу та з'ясовано, що домішку можна розглядати як результат кратного гетеровалентного заміщення іонів $2K^+$ на Cu^{2+} .

2. З'ясовано вплив домішок іонів Cu^{2+} на температурні, баричні та спектральні залежності показників заломлення та двоприменезаломлення кристалів K_2SO_4 .

3. За допомогою методів диференціального термічного аналізу та термічного розширення з'ясовано, що введення домішки призводить до зміщення положення точки фазового переходу в бік нижчих температур.

4. Показано виникнення двох ізотропних точок у кристалах сульфату калію з домішками іонів міді, та їх зміщення в бік нижчих температур на 5 К та 11 К, відповідно у концентраціях 1,7 та 3%, у порівнянні з кристалами без домішки. Встановлено, що одновісні тиски змінюють область існування ізотропного стану.

5. За допомогою методу функціоналу густини розраховано зонно-енергетичну структуру та густини електронних станів кристалів $K_2SO_4:Cu^{2+}$. З'ясовано, що у забороненій зоні присутні розщеплені рівні d-електронів міді. Результати розрахунків підтверджено експериментальними дослідженнями X-променевих фотоелектронних та X-променевих емісійних спектрів.

Практичне значення отриманих результатів.

Беззаперечне практичне значення результатів, викладених у дисертації, підтверджується отриманими на основі проведених досліджень двома патентами на корисні моделі. Приведені в дисертаційній роботі Матвіїва Р. Б. результати можуть бути використані з точки зору прикладної фізики, матеріалознавства та приладобудування. Виявлені ізотропні точки (їх зміщення у порівнянні із чистими кристалами), а також узагальнені температурно-спектрально-баричні діаграми ізотропного стану кристалів $K_2SO_4:Cu^{2+}$ мають практичне значення у випадку використання даного кристала в якості кристалооптичного датчика температури та тиску. На основі оцінки акустооптичної ефективності M_2 запропоновано, зважаючи на короткохвильову границю області прозорості ~ 170 нм використовувати дані кристали для акустооптичної модуляції ультрафіолетового випромінювання. Також запропоновано пристрій для вимірювання температури та тиску на основі кристалів $K_{1.75}[NH_4]_{0.25}SO_4$ та $(NH_4)BeF_4$ відповідно, що показують кращі характеристики ніж попередньо запропоновані схожі пристрої.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Водночас до дисертаційної роботи можна зробити такі зауваження:

1. Оскільки тема дисертаційної роботи є "Вплив домішок на оптико-електронні параметри діелектричних кристалів", а дослідження проводилися лише для кристалів сульфату калію із однією домішкою міді у двох концентраціях, доцільно було б детальніше аргументувати, чому обрано саме цей кристал.

2. У роботі недостатньо детально висвітлено та обґрунтовано питання вибору концентрації домішок міді саме у розмірі 1,7 та 3%.
3. У дисертації розраховано зонно-енергетичну структуру кристалів сульфату калію із концентрацією домішки 3%. На жаль, не зрозуміло, чому не проводились або ж не наведено відповідні розрахунки для кристалів сульфату калію із концентрацією домішки 1,7%. Це зауваження виглядає цілком обґрунтованим, враховуючи, що дисертант добре володіє теоретичними методами обрахунків.
4. При аналізі температурної залежності двоприменезаломлення для кристалів сульфату калію у роботі наводяться дані тільки для концентрації міді 1,7%, в той час як досліджувались кристали із концентрацією домішки 1,7 та 3%. Інформація щодо температурної залежності двоприменезаломлення для кристалів із концентрацією міді 3% могла б бути корисною для більш повної інтерпретації отриманих результатів.
5. У дисертації присутня також незначна кількість технічних (граматичних та стилістичних) недоліків, наприклад:
  - на рисунках 4.4, 4.6, 4.7, 4.8 та 5.4 (ст. 107,108, 109, 112 та 123 відповідно) підписи вказані на англійській мові;
  - на рисунку 5.10 (ст. 134) відсутній підпис до осі абсцис;
  - у списку використаної літератури в деяких публікаціях не вказано кількість сторінок и не дотримано стилю оформлення. Наприклад, у літературних джерелах 97, 59.

Проте зазначені недоліки, чи швидше, побажання, у жодному разі не впливають на високу оцінку дисертації Матвіїва Р. Б., не знижують її наукової і практичної цінності. Висловлені побажання і зауваження спрямовані на активізацію подальшого наукового пошуку автора.

У процесі ознайомлення із дисертацією Матвіїва Р. Б. та наукових праць, опублікованих за темою дисертації, порушень академічної доброчесності не виявлено.

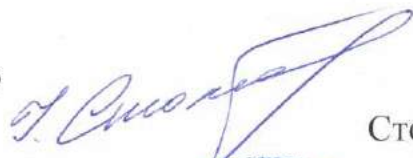
Загальний висновок та оцінка дисертації.

Дисертація Матвіїва Р.Б. на тему «Вплив домішок на оптико-електронні параметри діелектричних кристалів групи сульфатів» є завершеною науковою працею. Доцільний вибір методів дослідження та ґрунтовна теоретична база забезпечують наукову обґрунтованість положень та висновків дисертації. Коло вирішених в роботі задач дозволило здобувачеві досягти поставленої у дисертаційній роботі мети, а саме: з'ясувати *вплив домішки міді на кристалічну*

структуру, оптико-електронні параметри, температурні, спектральні та баричні зміни фізичних властивостей діелектричних кристалів сульфату калію. Основні результати дисертаційної роботи опубліковані в авторитетних наукових журналах, вони в повній мірі апробовані на наукових конференціях та захищені патентами. Дисертація якісно оформлена і за структурою та змістом оформлення вона строго відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року №283), п. 10 «Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії», з наступними змінами, який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167 та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а її автор Матвіїв Роман Богданович безумовно заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 105 «Прикладна фізика та наноматеріали»

Офіційний опонент:

доктор фізико-математичних наук,
професор, завідувач кафедри фізики
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Столярчук І. Д.

